Ķikutu dziesmas varā

ANDREJS JESKO,
andrejs.jesko@gmail.com

Foto: Andrejs Jesko

Ķikuts *Gallinago media*.

Šis raksts ir atskats uz autora novērojumiem ķikutu riesta laikā, vienlaicīgi atklājot dabiskās pļavas dzīves daudzveidību viena vakara gaitā. Novērojumi veikti 2023. gada 13. maijā.

Sugas apraksts

Ķikuts *Gallinago media* ir Latvijā samērā rets ligzdotājs. Līdzīgs mērkaziņai, taču mazliet lielāks, druknāks, ar īsāku knābi. Spārnu segspalvu baltie gali veido labi redzamas baltas līnijas uz spārniem, vēders gandrīz pilnīgi svītrains, putnam izplešot asti, labi redzamas izteikti baltas astes ārējās spalvas (Svensons u. c. 2022; Barauskas, Karlonas 2023). Ķikuts ir uz zemes ligzdojošs tālais gājputns (Ķerus u. c. 2021). Migrācijā uz Āfriku pirmie dodas tēviņi, nedaudz vēlāk – mātītes un kā pēdējie – jaunie putni. Pavasarī arī pirmie ligzdošanas vietās ierodas tēviņi, aptuveni 2 nedēļas vēlāk ierodas mātītes (Debayle 2017). Skandināvijā ligzdojošo ķikutu pētījumi atklāj, ka migrācijas laikā tie bez apstājas pārvar 5000–7000 km lielus attālumus, pieveicot tos 60–90 stundu nepārtrauktā lidojumā ar ātrumu līdz 100 km/h (Klaassen *et al*. 2011; Debayle 2017). Vēl jaunākā pētījumā (Lindström *et al*. 2021) noskaidrots, ka ķikuti migrējot regulāri maina lidojuma augstumu ap saulrieta un saullēkta laiku, tādējādi vidējais lidojuma augstums naktī ir aptuveni 2000 m virs jūras līmeņa (v. j. l.) un dienā attiecīgi 4000 m v. j. l. Lielākā daļa no pētītajiem putniem regulāri lidoja 6000 m augstumā v. j. l., un viens no pētītajiem putniem pat sasniedza 8700 m augstumu v. j. l. – tas ir tikai mazliet zemāk nekā Everesta virsotne! Kā ticamākie iemesli lielākam lidojuma augstumam dienā tiek minēti labāka vizuālā orientācija, izvairīšanās no plēsējiem, izvēle lidot zemākas gaisa temperatūras zonā, lai samazinātu pārkaršanu no saules radītā starojuma.

Dējumā parasti ir četras olas, retāk – trīs. Mātīte perē un par mazuļiem ligzdbēgļiem rūpējas viena (Harrison, Castell 2014). Barībā izmanto galvenokārt sliekas (Løfaldli *et al*. 1992), bet arī nelielus gliemežus un kailgliemežus, arī dažādus kukaiņus (LOB 1998; Latvijas Dabas Fonds 2005). Ķikutu specifiskais biotops ir applūstoši zālāji – palieņu pļavas un polderi, turklāt to klātbūtni būtiski ietekmē augsnes irdenums un mitrums, kuri nosaka barošanās iespējas. Arī Latvijā ķikutu riesti atrodas teritorijās, ko ietekmē pavasara pali, visbiežāk palieņu pļavās (Auniņš 2001). Saskaņā ar Putnu direktīvas 12. panta ziņojumu (Eionet 2020) Latvijā 2014.–2018. gada periodam novērtētais populācijas lielums ir 200–300 tēviņi. Kā ticamākais sugas pasaules populācijas lielums tiek uzskatīts 300 000–400 000 pieaugušu indivīdu ar lielāko populācijas daļu Eiropas Krievijas daļā (50 000–120 000 tēviņu) (Keller *et al*. 2020). Sugas ligzdošanas areāls sastāv no divām izolētām daļām. Mazākā daļa ir Skandināvijas kalnos Norvēģijā un Zviedrijā, bet lielākā daļa – Austrumeiropā/Rietumsibīrijā (Калякин, Волцит 2020; Latvijas Dabas Fonds 2005).

Ķikutu riestā

Sev zināmā ķikutu riesta vietā ierodos laicīgi, lai bez steigas un traucējuma putniem iekārtotos slēpnī un sāktu izbaudīt vakara putnu un pļavas dzīvi vēl pirms ķikutu aktivitātēm riesta centrā.

Foto: Andrejs Jesko

Foto: Andrejs Jesko

Vēlāk vakara gaitā top skaidrs, ka riesta centrs ir nedaudz pārvietojies pārdesmit metru attālumā, salīdzinot ar pagājušo gadu – tas šai sugai iespējams pat vienas sezonas laikā (Монгин, Давыденок 2021), taču tas nekādi nemazina baudu, ko spēj sniegt atrašanās nu jau arvien retāk un retāk piedzīvot iespējama ķikutu riesta tuvumā.

Priecājos un izbaudu burvību visapkārt. Netālu ir aktīvas vairākas ķīvītes, kuras ikreiz, kad kas aizdomīgs, kļūst tramīgas un vokalizē. Tālumā krūmmalē iedziedas žubīte. Uz pilnu jaudu vītero cīruļi. Vēroju, kā attālāk

Ķikuts
Gallinago media
- nedaudz lielāks par mērkaziņu;
- druknāks;
- ar īsāku knābi.

Foto: Andrejs Jesko

Mērkaziņa
Gallinago gallinago
- uzkrītoši garāks knābis;
- gaišs, nesvītrots vēders;
- astes malās nav baltu spalvu.

Foto: Andrejs Jesko

savas teritorijas apgaitu līgani veic niedru liju tēviņš. Uz netāla siena ruļļa amzierējas pļavu čipstu pāris. Ik pa laikam iepogojas lakstīgala. Pacietīgi gaidu. Nedaudz tālāk uz cita siena ruļļa gozējas baltā cielava, un no krūmmales dzied brūnspārnu ķauķis.

Plkst. 17.50 dzirdu iedziedamies pirmo ķikutu. Patālu. Vai ieradīsies tuvāk riesta vietai?
Vēl tālāk no meža puses atbalsojas dzeguzes skaitīšana un vienlaikus rībina kāds no dzeņiem.

Plkst. 18.05, zemu lidojot, aptuveni 20 m attālumā nosēžas divi ķikuti, un augstāk, pēc kāda saukdama, pārlido meža tilbīte.
Plkst. 18.11 iedziedas ķikuts, jau tuvāk un šoreiz no dienvidu puses. Ķīvīte aizžvadzina pavisam tuvu. Arvien skaļāk par sevi apliecina dziedātājstrazds no mežmalas. Tai pašā mežmalas virzienā "aizjož" steidzīgs lauku baložu pāris.
Lielāku troksni rada un it kā mani pamodina pēkšņā vārnu ķērkšana un skaļi pārlidojoša lidmašīna. Pēc pirmās ķikutu sasaukšanās ir pauze.

Vienu no tuvākajām krūmmalām cītīgi uzmana melnā mežastrazda tēviņš, ik pa laikam atgādinot, kurš zem krūma saimnieko.
Plkst. 18.38 atkal iedziedas ķikuts, vienlaicīgi ar dzeni un lakstīgalu mežmalē. No tālienes vējš atnes atkārtotas dzērvju klaigas.
Lai arī pļavā zāle vēl tikai aug un briest, ir patīkamā zāles, siena, zemes smarža – dabas un brīvības smarža.
Plkst. 19.08 nu jau trīs ķikutu tēviņi iedziedas gandrīz vienlaicīgi, ceturtais uzreiz pievienojas. Šķiet, pamazām sāksies – arvien biežāk atkārtojas. Un tuvāk. Katru minūti.
Atkal klusuma pauze, vien pavisam tālu griež grieze, bet lakstīgala pogo nu jau gandrīz nepārtraukti.
Viens ķikuts iedziedas plkst. 19.33, otrs atsaucas.

Plkst. 19.46 ķikutus nu jau vēroju arī vizuāli, – viens snauduļo, otrs vēro apkārtni, taču it kā pusnomodā, tas ātri sabužinās, iedziedas un pēc mirkļa jau atkal mierīgi vēro apkārtni.
Plkst. 19.50 sāk svilpt rubeņi, šķiet, tepat rokas stiepiena attālumā, taču bezvējš ir mānīgs.
"Ķikuto" jau pavisam tuvu, vien dažu metru attālumā. Rubeņi rubina uz pilnu jaudu, cīruļi vītero, ķīvītes sauc, ķikuti starta pozīcijās.
Plkst. 20.21 ķikuti joprojām "iepauzē", taču drīz sāksies, jūtu spriedzi.

Tuvojas saulrieta laiks, un nu jau ķikuti sāk biežāk iedziedāties, mežmalā ierejas lapsa, un pēkšņi ap 15 m attālumā nosēžas purva piekūna tēviņš. Burtiski piecas sekundes novērtē situāciju un zemu aizlaižas tālāk. Šai brīdī ķikuti ir pieplakuši un klusē. Pārlido arī kraukļu pāris.

Jau saulrieta laiks, un varu vizuāli vērot, kā ķikuti vienlaicīgi riesto un barojas – nodzied savu kārtējo dziesmu, un pēc brīža jau knābis zemē, meklējot sliekas. Īsta profesionālu maratonistu pieeja – uzņemt enerģiju skrējiena laikā. Literatūrā minēts, ka ķikuti riesta laikā nebarojas (Auniņš 2001). Iespējams, tas attiecas uz diennakts tumšāko un riesta aktīvāko daļu, taču šobrīd es vēroju pretējo – riesto un barojas.

Saulei norietot, sākas īstais "šovs", ķikuti riesto nu jau gandrīz bez pārtraukuma, tikai ik pa brīdim ieturot nelielu atelpas pauzi. Ap saulrieta laiku ķikuti sāk biežāk demonstrēt savas spārnu apakšas un baltās astes spalvas, kā arī, tumšākam laikam iestājoties, palielinās aktivitāte, – ķikuti pēc iedziedāšanās mēdz palēkties un bieži arī pārlido uz citu pozīciju pļavā, taču pēc kāda brīža atgriežas savā "teritorijā". Baudu un priecājos, apzinoties šī brīža unikalitāti un vienreizīgumu.

Iestājoties tumsai, jau ir grūti vizuāli izsekot notiekošajam, tāpēc atlaižos un turpinu baudīt audiāli un šūnu līmenī. Ķikutu aktivitāte turpinās līdz aptuveni plkst. 2.00 naktī, taču no rīta, pretēji gaidītajam, riestā ir pilnīgs klusums. Literatūrā tiek minēts par ķikutu vakara un rīta riestu, taču šajā reizē, šķiet, ķikuti ir atstājuši visas enerģijas rezerves iepriekšējā vakarā un naktī un šobrīd jau turpina atpūsties un uzkrāt enerģiju nākamajam vakara riesta cēlienam.

No rīta daba dzied un mostas, izbaudu rīta putnu orķestri tā pilnībā, taču nogaidu vēl līdz plkst. 8.00 rītā – jau vairākas stundas pēc rītausmas. Neiedziedas neviens pats ķikutu tēviņš, arī vizuāli vairs neizdodas tos novērot, tāpēc sapakojos un mierīgu sirdi dodos mājup.

Cerībā uz ilgstošu ķikutu saglabāšanos mūsu reģionā – lai veiksmīga šī un daudzas nākamās sezonas ķikutiem!

Foto: Andrejs Jesko

Foto: Andrejs Jesko

Raksturīga ķikuta atpazīšanas pazīme ir baltās astes malas spalvas.

Literatūra

Auniņš A. 2001. Ķikuta populācijas teritoriālais izvietojums, skaits un biotopa izvēle Latvijā: patreizējā situācija (1999–2001) un vēsturiskā informācija. *Putni dabā*, 1. pielikums: 4–12.

Barauskas R., Karlonas M. 2023. Lietuvos paukščai. Lututės leidykla, 288 pp.

Debayle E. J. M., Devort M., Klaassen R. H. G., Lindström Å. 2017. Great Snipes in sub-Saharan Africa: seasonal patterns of abundance, moult and body mass in relation to age and sex. *Wader Study* 124 (3): 186–196.

Eionet 2020. Bird population status and trends at the EU and Member State levels. https://bd.eionet.europa.eu/article12/summary.

Harrison C., Castell P. 2014. Jungvögel, Eier und Nester der Vögel Europas, Nordafrikas und des Mittleren Ostens. AULA-Verlag, 474 S.

Keller V., Herrando S., Voříšek P., Franch M., Kipson M., Milanesi P., Martí D., Anton M., Klvaňova A., Kalyakin M. V., Bauer H.-G., Foppen R. P. B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. Barcelona: European Bird Census Council & Lynx Edicions, 967 pp.

Klaassen R. H. G., Alerstam T., Carlsson P., Fox J. W., Lindström Å. 2011. Great flights by Great Snipes: long and fast non-stop migration over benign habitats. *Biology Letters* 7: 833–835.

Ķerus V., Dekants A., Auniņš A., Mārdega I. 2021. Latvijas ligzdojošo putnu atlanti 1980–2017. Rīga: Latvijas Ornitoloģijas biedrība, 512 lpp.

Latvijas Dabas fonds 2005. Dabas lieguma "Sitas un Pededzes paliene" dabas aizsardzības plāns. Rīga: Latvijas Dabas fonds, 104 lpp. https://www.daba.gov.lv/lv/media/14330/download.

Lindström Å., Alerstam T., Andersson A., Bäckman J., Bahlenberg P., Bom R., Ekblom R., Klaassen R. H. G., Korniluk M., Sjöberg S., Weber J. K. M. 2021. Extreme altitude changes between night and day during marathon flights of great snipes. *Current Biology* 31 (15): 3433–3439. https://doi.org/10.1016/j.cub.2021.05.047.

LOB 1998. Latvijas lauku putni. Rīga, 208 lpp.

Løfaldli L., Kålås J. A., Fiske P. 1992. Habitat selection and diet of Great Snipe *Gallinago media* during breeding. *Ibis* 134: 35–43.

Svensons L., Malernijs K., Seterstrems D. 2022. Putnu noteicējs: Eiropas un Vidusjūras reģiona putnu noteikšana dabā. Rīga: Jāņa sēta, 448 lpp.

Калякин М. В., Волцит О. В. 2020. Атлас гнездящихся птиц европейской части России. Москва: Фитон XXI, 908 с.

Монгин Э. А., Давыденок Е. О. 2021. Мониторинговые исследования и некоторые аспекты биологии дупеля (*Gallinago media*) в период гнездования на территории Беларуси. *Беларускі арніталагічны бюлетэнь "Subbuteo"* 13: 90–102 с.

Summary

Under the spell of the Great Snipe's song /Andrejs Jesko/

The author describes his experience while observing and photographing lekking Great Snipes *Gallinago media* from a hide. The species is designated as Vulnerable in Latvia, its population is estimated as ca. 200–300 adult males (Ķerus et al. 2021).